

Natura 2000-veldbezoek Sallandse Heuvelrug

11 juli, 9 augustus, 7 september 2022

NMNB
Rutger Scholtens

1-12-2022

Colofon

Uitgave

Provincie Overijssel

Datum

1-12-2022

Auteur

Rutger Scholtens

Adresgegevens

Provincie Overijssel

Luttenbergstraat 2

Postbus 10078

8000 GB Zwolle

Telefoon 038 499 88 99

Fax 088 118 86 71

www.overijssel.nl

postbus@overijssel.nl

Foto op voorpagina: klokjesgentiaan bij de kleine plas.

Natura 2000-veldbezoek Sallandse Heuvelrug

1. Inleiding

Op 11 juli, 9 augustus en 7 september 2022 vond het Natura 2000-veldbezoek aan de Sallandse Heuvelrug plaats. Deze veldbezoeken staan in het verlengde van de reeks aan PAS-veldbezoeken die plaatsvonden toen het PAS (Programma Aanpak Stikstof) nog in werking was (2015 – 2019). Het doel van dit veldbezoek is en om met elkaar de ontwikkelingen en de beheerplanmaatregelen die in het gebied hebben plaatsgevonden en gaan plaatsvinden te evalueren. Het terreinbezoek draagt ook bij aan een goede samenwerking tussen provincie en terreinbeheerders. Bij de Natura 2000-veldbezoeken wordt lokaal gekeken naar de ontwikkeling van habitattypen en soorten. Het dient niet als vervanging van de reguliere monitorings-systematiek.

Het veldbezoek is in drie delen belegd. Op 11 juli 2022 vond het bezoek aan het gedeelte van Staatsbosbeheer plaats. Het gedeelte van Natuurmonumenten is op 9 augustus 2022 bezocht. De gemeente beheert een aantal wegen door het Natura 2000 gebied. Op 7 september heeft de gemeente samen met de provincie de Sallandse Heuvelrug bezocht.

Aanwezigen

11 juli 2022:

- Marcel Horsthuis (Ecoloog Staatsbosbeheer)
- Rick Ruis (Boswachter Ecologie Staatsbosbeheer)
- Rutger Scholtens (Ecoloog Provincie Overijssel)

9 augustus 2022:

- Annemieke Ouwehand (Boswachter Ecologie Natuurmonumenten)
- Bart de Haan (Ecoloog Natuurmonumenten)
- Jesse Schuitemaker (Boswachter Ecologie Natuurmonumenten)
- Yannick Buitenhuis (Technisch manager onderzoeken Natura 2000)
- Harold van Gerrevink (toezicht en handhaving Provincie Overijssel)
- Lars Olde Kamphuis (toezicht en handhaving Provincie Overijssel)
- Rutger Scholtens (ecoloog Provincie Overijssel)

7 september 2022:

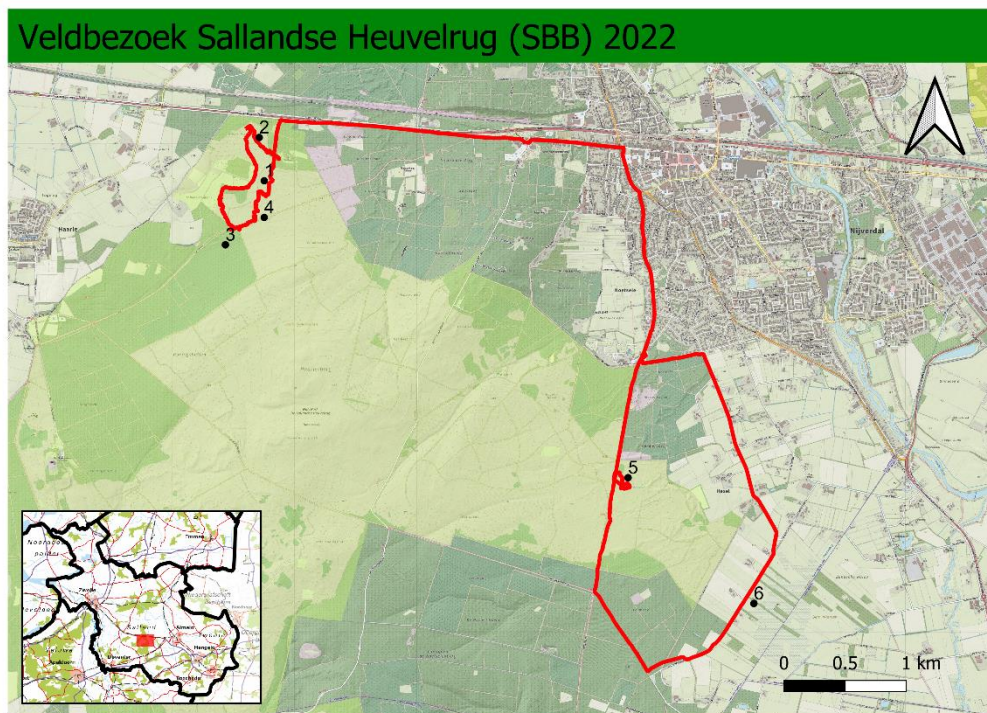
- Anneriek Simons
- Rutger Scholtens (ecoloog Provincie Overijssel)

De bezoeken worden per hoofdstuk besproken.

2. Bezoeken

2.1. Staatsbosbeheer

Op 11 juli 2022 is het Staatsbosbeheer-gedeelte bezocht. In figuur 1 is de route te zien.

Figuur 1: Route (rood) langs de Staatsbosbeheer locaties.

Twilhaar (1)

In 2018/19 is bos nabij Twilhaar gekapt om een verbingszone richting de rijkere, agrarische cultuurgronden te realiseren (Figuur 2). Dit zorgt voor een gradiënt van de arme, droge heide naar vochtigere en voedselrijkere cultuurgronden. Een deel van het terrein is geplagd en er zijn zandgaten gegraven om habitat voor zandhagedis en insecten te creëren. De insecten waren veelvuldig te zien. Over de effectiviteit van deze zandgaten op flora en fauna is niet veel bekend. Rutger gaat uitzoeken of het mogelijk is om een onderzoek naar de ecologische kwaliteit van zandgaten te doen. Op de geplagde delen is een enkele kiemplant van de jeneverbes aangetroffen, maar ook soorten als kruipbrem, muizenootje en mannetjesereprijs, naast Struikhei en Gewone dophei.

Op een aantal plekken op de geplagde delen (maar ook op de ongeplagde heide) is steenmeel

Figuur 2: Bosomvorming naar heide nabij Twilhaar, links 2021, rechts de situatie in 2010.

aangebracht. Omdat het hier (nog) om een experimentele maatregel gaat moeten de effecten hiervan in beeld worden gebracht. Daarvoor wordt over drie jaar een bodemchemisch onderzoek uitgevoerd.

De verbingszone bestaat uit een variatie van droge en vochtige heide (in de randen van de Kleine plas) kruidenrijk grasland en een graanakker, met pleksgewijs de aanwezigheid van braamstruwelen. In een grove dennenbos dat nog als een eilandje in de verbingszone ligt bevindt zich een dassenburcht. Hier is nog plaatselijk nog veel ondergroei van Amerikaanse vogelkers die Staatsbosbeheer gaat verwijderen. De verbingszone wordt deels extensief begraasd met runderen.

Figuur 3: Prunus opslag en graanakkers

Kleine plas (2)

In de verbingszone ligt een natuurlijke laagte met slecht doorlatende laag. Met de aanleg van een drinkpoel is de slecht doorlatende laag indertijd doorgraven. Een aantal jaar geleden is deze laagte hersteld; deze is afgedicht met leem en zand. Tijdens het veldbezoek zijn klokjesgentiaan, mannetjesereprijs en tormentil waargenomen, welke indicatoren zijn voor vochtige heide en heischraal grasland.

Mountainbikeroute (3)

Over de heuvelrug lopen mountainbikeroutes. Uit onderzoek is gebleken dat verschillende hagedissensoorten aangereden worden op de singletracks. De provincie heeft dit voorjaar besloten dat de mountainbikeroutes over de Sallandse Heuvelrug afgesloten moeten worden tussen 1 april en 30 september. De TBO's hebben de toegang van de routes afgesloten; helaas waren enkele wegversperring al weggehaald door wildfietzers.

Figuur 4: afgesloten mountainbikeroute

Paltheweg (4)

Langs bermen zijn op enkele zones het habitatype heischraal grasland aanwezig.

Deze liggen voornamelijk langs (zand)wegen van de gemeente Hellendoorn. Veel locaties bevatten soorten van heischraal grasland. Op de huidige habitattypenkaart zijn deze niet aangewezen als heischraal grasland, mogelijk kwalificeren deze locaties (nog) niet of zijn ze eerder niet compleet geïnventariseerd. Op deze bermen vindt nog niet het optimale beheer plaats. De bermen worden geklepeld, en maaisel blijft liggen. Door het beheer aan te passen kan er een kwaliteitsslag worden gemaakt waardoor het habitatype versterkt wordt en mogelijk uitgebreid. Rutger gaat contact opnemen met de gemeente om op korte termijn het beheer hier te veranderen. Marcel gaat kijken of het mogelijk is om een stage op te zetten om een beheerplan te schrijven voor het (heischraal)bermbeheer.

Korhoen

Dit voorjaar zijn er 40 Zweedse korhoenders uitgezet. Bovendien zijn enkele jonge hanen die opgegroeid zijn op de Sallandse Heuvelrug dit voorjaar gezien, wat voor het eerst in jaren is. De signalen vanuit de korhoenmonitoring van onderzoeker Paul ten Den zijn dit jaar minder positief. Er zijn hennen gaan broeden, maar tot nu toe zijn bijna alle uitgekomen kuikens binnen twee weken doodgegaan. Insectenmonitoring met sleepnetten wees uit dat er erg weinig insecten aanwezig zijn, waarvan korhoenkuikens afhankelijk zijn in de eerste weken. De lage dichtheid komt waarschijnlijk door de droogte en de sterk verzuurde bodem.

Heidehaantje

Wel zijn er op een aantal locaties veel larven van het heidehaantje gevonden. Deze soort kan schade brengen aan struikheide, op een aantal locaties kleurt struikheide al bruin. Maaien kan ervoor zorgen dat de heide sneller herstelt en weer uitloopt. Staatsbosbeheer gaat kijken of dat mogelijk is.

Sasbrinkven (5)

Figuur 5: Schapenbegrazing doet zijn werk

Het Sasbrinkven is een zuur ven (H3160) met een pioniersvegetatie met snavelbiezen (H7150) en vochtige heide (H4030) langs de randen. Bos in de nabijheid van het ven is enkele jaren geleden gekapt om verdamping te verminderen. In de vochtige heide zijn soorten als Kleine veenbes waren aanwezig. Eenarig wollegras werd niet meer gevonden, al is dat met een kort bezoek niet zeker te zeggen.

Zunasche heide (6)

Ter afsluiting is nog kort langs de Zunasche heide gereden. Er zijn al mooie ontwikkelingen te zien. Dit jaar heeft een paartje kraanvogel hier gebroed. Met succes, er zijn hier twee jongen grootgebracht. Omdat er een weg door het gebied loopt waarop veel verkeer rijdt, is er een bord geplaatst. Staatsbosbeheer maakt zich wel zorgen over de hoge verkeersintensiteit en -snelheden op de Ligtenbergweg.

Figuur 6: Kraanvogels op de Zunasche heide

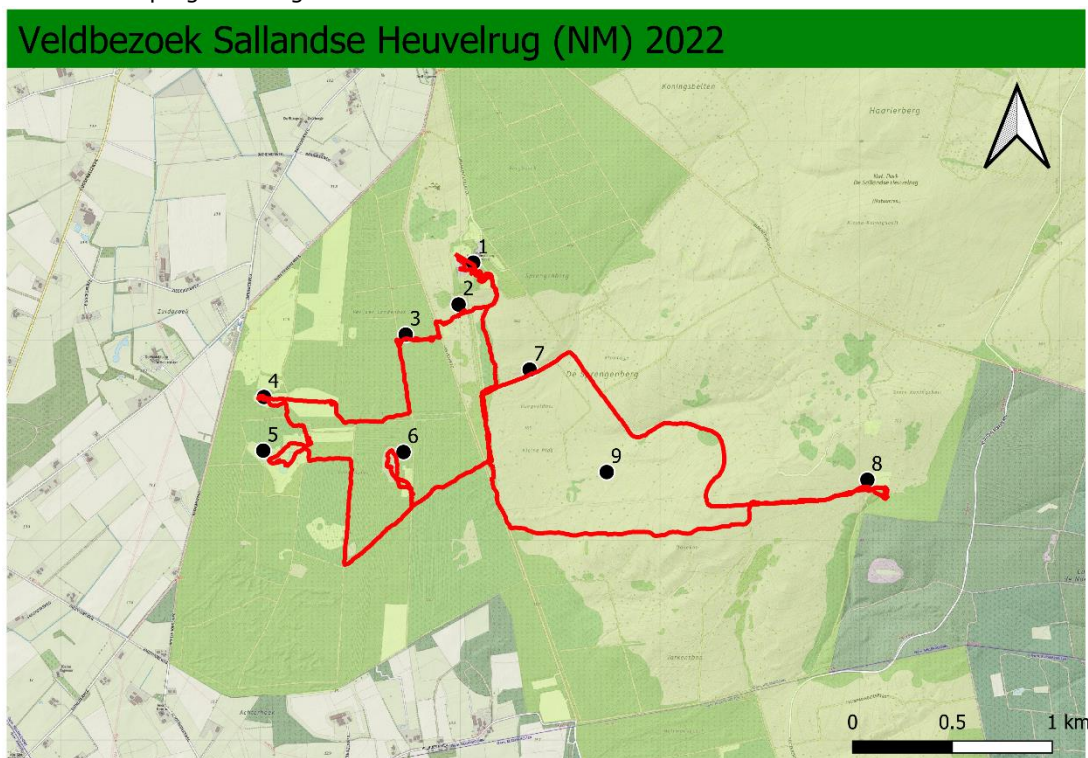
Actiepunten bezoek Staatsbosbeheer

Tijdens het bezoek zijn enkele afspraken gemaakt:

- **Rutger** gaat kijken naar een mogelijk onderzoek naar het effect van zandkuilen op flora en fauna;
- **Rutger** neemt contact op met gemeente om voor de korte termijn afspraken te maken over bermbeheer ten bate van heischraal grasland;
- **Marcel** gaat kijken of er een stageplek mogelijk is bij SBB om een beheerplan voor de heischrale bermen te maken.

2.2. Natuurmonumenten

Op 9 augustus 2022 is het Natuurmonumenten gedeelte van de Sallandse Heuvelrug bezocht. De route is op figuur 7 afgebeeld.

Figuur 7: Route Veldbezoek gedeelte Natuurmonumenten

Werkshuur (locatie 1)

Boskap op de heide

Bij de werkschuur van Natuurmonumenten werden meteen een aantal zaken besproken. Op de heide van Natuurmonumenten zijn een aantal locaties waar wandelend bos wordt gehanteerd. Dit zorgt voor structuur op de heide, en een plaats voor fauna. Recent onderzoek naar boommarters op de Sallandse Heuvelrug wees erop dat deze gebruik maken van opslag/bos als stapstenen die op de heide aanwezig is. Boommarters zijn één van de predatoren van korhoen(nesten). Oud bos is aantrekkelijker voor boommarters, waardoor kans op predatie van korhoennesten groter wordt. Het is dus van belang dat deze wandelende bossen op de juiste plek komen te staan en niet te oud worden.

Op een aantal locaties is geen sprake meer van opslag, maar van bos van ongeveer 15-20 jaar oud. In het beheerplan is er wel een maatregel voor opslagbeheer, maar niet om bos op de heide te kappen (behalve locaties die afgesproken zijn, zoals de corridors). Harold van Gerrevink geeft aan dat een kapvergunning nodig is om het bos op de heide te kappen. Dit traject is ingewikkeld en kost veel tijd. Tijdens het bezoek is besloten om de kap van deze bosjes in het herziene beheerplan terug te laten komen.

Handhaving Lelieteeft en grondwateronttrekking

Langs de randen van de Sallandse Heuvelrug is op een aantal locaties intensieve lelieteelt ontwikkeld. De lilies gebruiken relatief veel gewasbeschermingsmiddelen. In Drenthe zijn rechtzaken geweest over lelieteelt nabij Natura 2000 gebieden, waarbij het niet gelukt is om het te verbieden. Harold en Lars geven aan dat het voor hen erg lastig is om te bewijzen dat de lelieteelt ook daadwerkelijk een negatief effect heeft op de natuur, en het voorlopig dus nog erg lastig is om dit langs Natura 2000 gebieden te verbieden. Wel geeft Harold aan dat het belangrijk is om dit in het beheerplan terug te laten komen: wat mag er wel en wat mag er niet in de zone om Natura 2000.

Hetzelfde geldt voor grondwaterwinning voor de besproeiing van gewassen. Langs de heuvelrug wordt voor verschillende gewassen water onttrokken uit de bodem. Dit zorgt ervoor dat het grondwaterpeil zakt. Op de westflank van de Sallandse Heuvelrug bevinden zich vochtige heide en poelen voor de kamsalamander, welke afhankelijk zijn van een hoog grondwaterpeil (zie paragraaf over de salamander poelen). De besproeiing heeft dus zeer waarschijnlijk een negatief effect op de grondwaterstand, maar is op het niveau van één put op habitats moeilijk te bepalen. Handhaving kan dus niet goed aantonen dat de besproeiing een negatief effect heeft en kan er niet op handhaven. Vanuit de Provincie loopt er nu wel een onderzoek naar waterputten in de omgeving van Natura 2000.

Communicatie Handhaving

Handhaving heeft in het verleden niet altijd informatie gekregen die ze wel verwachten te krijgen. Om elkaar beter geïnformeerd te houden wordt er een whatsappgroep gemaakt met de handhavers en ecooloog van de provincie en Natuurmonumenten waarin zaken rondom N2000 gedeeld worden.

Hellinghoogveen (locatie 2)

Het hellinghoogveen is een zeldzaam habitat in Nederland. Het hellinghoogveen op de Sallandse Heuvelrug is een van de grootste in Nederland, er zijn nog enkele hellingveentjes op de Veluwe. Het hellinghoogveen is een klein hydrologisch systeem op de Heuvelrug, met een schijngrondwaterspiegel. In de bodem zit een dunne ijzerconcentratie laag welke ondoorlaatbaar is. Water dat vanuit de bovenliggende heuvelrug toestroomt, stroomt langzaam over het ijzerlaagje heen, waardoor het stagneert. Hierop is veen ontstaan. Tijdens het bezoek was nog steeds een vochtige bodem aanwezig, ondanks de droogte.

Drie jaar geleden zijn hier herstelmaatregelen uitgevoerd. Sloten zijn gedempt en bos is gekapt dat boven het hoogveen stond. Daarnaast stond er op de planning dat er een gedeelte geplagd zou worden naast het veen. Helaas heeft de aannemer een gedeelte van het veen zelf geplagd. Het veen herstelt zich goed bleek tijdens het veldbezoek, veenmossen hebben zich al snel gevestigd op het geplagde gedeelte. De bultvormer hoogveenveenmos was al terug te vinden op enkele plekken. Daarnaast waren ook ronde zonnedauw, kleine veenbes en sterzegge op de geplagde delen aanwezig. Beenbreek vestigde zich hier ook opnieuw. De hoge abundantie van pijpestrootje in het ongeplagde gedeelte is een gevolg van te hoge stikstof depositie. Onderaan het hoogveen zijn schraallandjes. Zeldzame soorten als addertong komen hier voor. Hoogtepunt was de Zilveren maan, waarvan meerdere

Figuur 8: Geplagd hellinghoogveen, met ontwikkeling van nieuwe bulten met hoogveenveenmos

Figuur 9: geplagde strook, met daarachter het niet geplagde gedeelte hellinghoogveen, met hoge molinia abundantie.

exemplaren werden gezien. Door het ijzerlaagje blijft het hier vochtig en kunnen deze soorten zich hier nog handhaven.

Vlindercorridor (locatie 3)

In het bos aan de andere kant van de van Heekweg bevindt zich een vlindercorridor welke een aantal jaar geleden is aangelegd. Er is een dunne strook bos in fases gekapt, maar deze is weer vol gelopen met struweel. Natuurmonumenten heeft de ambitie om deze in het vervolg weer verder open te maken. Het bos bestaat voornamelijk uit naaldbos, maar in de corridor zijn met name struweelvormers als lijsterbes opgekomen. De corridor helpt daarmee ook bij de verlosing van het bos, hoewel dat op deze plek niet de meest gunstige locatie is vanwege de gewenste openheid. Wel is er veel prunus opslag, dit wordt actief beheerd door Natuurmonumenten.

Figuur 10: gedeelte van de vlindercorridor.

Westflank

Vochtige heide

Voordat er grootschalig water werd gewonnen en bos werd aangeplant, was er op de westflank een relatief grote oppervlakte van vochtige heide aanwezig. Vochtige heide is nu teruggedrongen tot de randen van de Eendenplas. Enkele jaren geleden is dit gefaseerd geplagd om de vochtige heide te herstellen. Tijdens het veldbezoek zagen we tekenen van ontwikkeling met planten als kleine zonnedauw en dophei die zich weer vestigen. De droogte was goed zichtbaar, het water was alleen nog in het diepste punt aanwezig. Dit doet de ontwikkeling geen goed.

In het veegbesluit, dat waarschijnlijk eind dit jaar wordt vast gesteld, staat dat er een instandhoudingsdoel bijkomt voor de Sallandse Heuvelrug: H7150 Pioniersvegetatie met Snavelbiezen. Langs het Sasbrinkven (Staatsbosbeheer) komt dit voor. Mogelijk kan dit op de geplagde plekken langs de eendenplas ontwikkelen.

Op de westflank is vanuit het beheerplan gesteld dat er 10-15 hectare vochtige heide moet worden ontwikkeld, afhankelijk van onderzoek. Momenteel is er rondom de eendenplas 0,63 hectare aan vochtige heide. Onderzoek gaf aan dat om de 10-15 hectare te behalen, al het bos op de westflank moet worden gekapt, drinkwaterwinning moet worden gestopt en sloten in de omgeving westflank moeten worden gedempt. Mogelijk een te grote opgave, het is wenselijk naar andere mogelijkheden te kijken. Natuurmonumenten heeft onderzoek laten uitvoeren door Bell Hullenaar en Ecogroen, waarbij een aantal geschikte locaties zijn aangewezen voor de ontwikkeling van vochtige heide.

Kamsalamander

Naast de vochtige heide doelstelling, is er op de westflank ook een instandhoudingsdoelstelling voor de kamsalamander. Momenteel zijn er negen (Eendenplas uitgezonderd) poelen aanwezig, waar kamsalamanders kunnen voorkomen. Maar ze zijn niet altijd goed verbonden doordat de

Figuur 11: Drooggevallen pool

afstand te groot is of er ongeschikt migratie-habitat tussen de poelen ligt. Daarnaast vallen een aantal poelen ook vaak droog. Natuurmonumenten geeft aan dat in vier poelen nu nog water staat, maar door de droogte staan de meeste poelen droog. Tijdens het veldbezoek zijn in een viertal poelen fuiken bekeken, in één poel zijn twee kamsalamanders aangetroffen.

Om de kamsalamander te behouden moeten er meer poelen aangelegd worden, en moet de migratie-structuur verbeterd worden. In het beheerplan is aangegeven dat ook buiten Natura 2000 poelen gegraven mogen worden.

Het verbeteren van de migratie-structuur, aanleggen van nieuwe poelen en het realiseren van vochtige heide zijn doelen die dicht bij elkaar liggen. De Provincie gaat intern hier over spreken om een opdracht bij Natuurmonumenten te leggen om een uitvoeringsplan voor deze twee instandhoudingsdoelstellingen te maken. Van belang daarbij is dat kleine ingrepen, zoals het aanleggen van een poel, niet hoeft te wachten op andere maatregelen en er dus snel (kleinere) stappen gezet kunnen worden.

Figuur 12: Kamsalamander uit een fuik.

Figuur 13: Jeneverbes verjonging op de heide.

Oostelijke witsnuitlibel

In een van de vennen is dit jaar de in Nederland zeer zeldzame Oostelijke Witsnuitlibel gezien. Het ging om meer dan 30 exemplaren, en is een van de twee locaties in Nederland waar de Oostelijke Witsnuitlibel is gezien. De vondst van deze soort onderstreept het belang om de poelen en vennen op de westflank watervoerend te houden en kritisch te kijken welke maatregelen daarvoor getroffen dienen te worden, zowel binnen als buiten het N2000 gebied.

Figuur 14: Paarse en verdroogde, bruine struikheide.

Droge heide

Ondanks de droogte kleurt de heide erg paars, maar op enkele plekken zijn roestbruine vedrogingsplekken te zien. Daarnaast tast op een aantal locaties het heidehaantje de struikheide aan. Dit jaar is er een structuurkartering uitgevoerd. Uit deze structuurkartering gaat blijken of er meer inspanning nodig is om de leeftijd van de heide in balans te houden, en opslag te beheren. Op een enkele plek groeit een jonge jeneverbes, welke met paaltjes tegen maaien beschermd wordt.

Korhoen

(Zie kopje korhoen bij Staatsbosbeheer over het bijplaatsen en de ontwikkeling van kuikentomen)

Jesse is dit voorjaar bij de Korhoen monitoring geweest. Hij gaf aan dat de monitoring behoorlijk verstorend is voor de korhoenders, er wordt door het veld gelopen en hennen worden dichtbij benaderd. Rutger slingert de discussie hierover bij Staatsbosbeheer aan.

Wintereiken-Beukenbos

Eerder dit jaar is door Piet Bremer, onderzoeker bij de Provincie onderzoek gedaan naar de Wintereiken-Beukenbos op de Sallandse Heuvelrug. Dit is een oud wintereiken-hakhoutbos. Momenteel staat deze locatie nog niet als habitattype op de kaart, maar kwalificeert zeer waarschijnlijk wel. Mogelijk is het niet aangewezen omdat het stuk bos niet op oude kaarten staat. In een volgende habitattypenkartering zal dit waarschijnlijk alsnog worden meegenomen. Door een brand in mei dit voorjaar is een gedeelte van de wintereiken wel aangetast, evenals een gedeelte van de heide. Wat de schade aan de wintereiken is, kunnen we pas over enkele jaren zien (gem. 5 jaar).

Figuur 15: Wintereiken met adelaarsvaren als ondergroei.

Conclusie en afspraken

Op de westflank staan kunnen er nog grote slagen gemaakt worden om de leefomgeving van de kamsalamander, vochtige heide en algemene hydrologie te verbeteren.

- Er is een whatsappgroep gemaakt met betrokken personen om elkaar beter te informeren;
- **Jesse** stuurt onderzoek vochtige heide Ecogroen en Bell Hullenaar op naar Rutger;
- **Jesse** stuurt onderzoek boommarters naar Rutger;
- **Rutger** gaat in gesprek met Gert-Jan Hoeve over uitvoering van maatregelen op de westflank ten behoeve van vochtige heide en kamsalamander;
- **Rutger** vraagt rapportage Wintereiken-Beukenbossen bij Piet Bremer op en stuurt naar de ecologen van Natuurmonumenten;
- **Bart** kijkt intern naar de informatie over dit bos;
- **Rutger** slingert discussie over korhoen monitoring aan.

2.3. Gemeente Hellendoorn

Op 7 september 2022 heeft een bezoek met Anneriek Simons van de Gemeente Hellendoorn plaats gevonden. De gemeente is eigenaar van een aantal wegen die door de Sallandse Heuvelrug lopen. Op deze wegen vindt recreatie plaats en terreinbeheerders gebruiken deze wegen. Langs deze wegen liggen op een aantal locaties langs deze bermen het habitatype heischraalgrasland. Dit habitatype ligt door stikstofdepositie, beheer en ontwatering onder druk. Deels wordt dit nog niet optimaal beheerd. Door het beheer te verbeteren kan hier een kwaliteitslag in worden gemaakt. Ook stroken die nu nog niet kwalificeren kunnen we mogelijk deels laten ontwikkelen naar heischraalgrasland.

De wegen worden niet altijd door de gemeente zelf beheerd, voor een deel ook door het recreatieschap. Rutger neemt contact op met recreatieschap om te kijken naar bermbeheer.

Op een aantal wegen dwars over de Sallandse Heuvelrug mogen honden los lopen. Helaas levert dit mogelijk verstoring op, mogelijk ook voor korhoenders. Ook de Toeristenweg blijft een knelpunt voor soorten als het korhoen.

3. Conclusie

Een aantal maatregelen staan al langere tijd te wachten om uitgevoerd te worden, bijvoorbeeld het heischraalgrasland beheer en de kamsalamanderpoelen. Het is zaak om dit zo snel mogelijk van start te laten gaan, zoals afgesproken is in de actiepunten. De verdroging was erg duidelijk te zien en baart zorgen, ook omdat er door wordt gegaan met grondwateronttrekkingen voor landbouw. Dit heeft naar verwachting negatieve effecten op de waterstand.